

LITURGIE VEČEŘE PÁNĚ V NĚMECKÝCH EVANGELICKÝCH CÍRKVÍCH V EKUMENICKÉ PERSPEKTIVĚ¹

Současná praxe a kroky liturgické obnovy

Irmgard Pahl

DIE ABENDMAHLSLITURGIE DER EVANGELISCHEN KIRCHEN DEUTSCHLANDS AUS ÖKUMENISCHER PERSPEKTIVE – Herkömmliche Praxis und Schritte liturgischer Erneuerung In ihrer Gastvorlesung an der Evangelisch-theologischen Fakultät der Karlsuniversität in Prag rekapituliert Prof. Irmgard Pahl Schritte der liturgischen Erneuerung in den evangelischen Kirchen Deutschlands, wie diese in den neuen Gottesdienstbüchern Ausdruck fanden. Impulse dazu waren: die liturgiegeschichtliche Forschung, die Entdeckung neuer Quellen liturgischer Tradition der christlichen Frühzeit und die Inspiration durch andere liturgische Traditionen im Rahmen der ökumenischen Beziehungen und Berührungen. Diese Faktoren resultieren in eine Integration der Eucharistiefeier in den Wortgottesdienst, in die Tendenz zu häufigerer Abendmahlsfeier, in die Wiederentdeckung der Logik und des Wertes des eucharistischen Hochgebets.

V následujícím příspěvku jde o slavnost Večeře Páně v německých evangelických církvích. Cílem tázání bylo, kam liturgická praxe těchto církví dospěla v rámci staletí probíhajícího vývoje a jaké náznaky liturgické obnovy jsou pozorovatelné v současnosti.

1. Současná praxe liturgie večeře Páně – dědictví reformace

Krátký pohled do minulosti

Večeře Páně, jak se dnes v evangelických církvích prakticky slaví, se v podstatě zakládá na reformačním hnutí v Německu 16. stol. Reformátoři přitom neměli zprvu v úmyslu vytvořit něco naprosto nového. Šlo jim spíše o to, aby odstranili existující nešvary v oblasti bohoslužby a aby vše soustředili na to podstatné, na evangelium.

¹ Doplněný text přednášky přednesené autorkou dne 21. května 2007 na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze při konvokaci uspořádané evangelickou liturgickou iniciativou Coena.

1.1 Obec věřících jako nositelka liturgie

Odtud vycházelo jejich úsilí, aby do bohoslužebného slavení znovu plně zapojili obec věřících. Toho bylo možné dosáhnout jen při zavedení mateřského jazyka do bohoslužby současně s hlasitým, slyšitelným přednesem čtení a modliteb. Proti dosavadní ústřední pozici kněze bylo napříště silněji zdůrazňováno kněžství všech pokřtěných. Obec převzala, především formou zpěvu lidu, důležité liturgické funkce, jako například díkyvzdání a chvalozpěv.

1.2 Znovuoživení přijímání sborem

Současně s tím je třeba jako další snahu reformace vyzdvihnout úsilí o znovuoživení přijímání sborem. Ve středověku se přijímání sboru z rozličných důvodů vytratilo. Většina věřících chodila k přijímání jen jednou v roce, v době velikonoční, a jen nemnozí navíc ještě o velkých svátcích. Reformátoři se pokoušeli znovu pevně spojit se slavením večeře Páně přijímání sboru a to v jeho plné formě odpovídající Ježíšovu příkazu, tj. pod obojí způsobou. Zároveň ale zavedli zásadu slavit Večeři Páně jen tehdy, když jsou také přítomni komunikanti; v opačném případě zůstalo při samotné bohoslužbě Slova. Mši, při níž přijímal pouze kněz, odstranili.

Oba faktory společně však vedly brzy k tomu, že se Večeře Páně slavila stále řidčeji, zpravidla jen čtyřikrát do roka. Kromě toho se v případech, kdy bylo přítomno jen nemnoho komunikantů, vžila praxe slavit Večeři Páně až po propuštění sboru, tedy až po skončení bohoslužby slova. Pro každonedělní shromáždění tak Večeře Páně stále více ztrácela na významu. V hlavní nedělní bohoslužbu se naproti tomu vyvinula bohoslužba slova.

1.3 Způsoby slavení odpovídající ustanovení

Za nejdůležitější úkol považovali reformátoři osvobození mše, kterou zdědili, ode všech prvků, jež se jim nezdály být v souladu s evangeliem. Chtěli ji tak „očistit“ a co možná nejvíce připodobnit původnímu ustanovení. Mnohé rituály pozdně středověké mešní formy byly, poměřovány Písmem, považovány za holé lidské vynálezy a jako takové zavrženy.

To postihlo především eucharistickou část mše. Zde, jak známo, vedlo úsilí ponechat pouze biblicky zdůvodněné prvky jako slova ustanovení, Otčenáš, Sanctus a Agnus Dei téměř všude k úplnému vypuštění tradované modlitby kánonu. Kánon, podobně jako jemu předcházející offertorium, v kritice zcela propadl především pro své četné obětní implikace. Reformátoři považovali tuto modlitbu za pouhý lidský výtvar a za výraz kněžské domyšlivosti toužící mít moc disponovat obětí Ježíše Krista, kte-

rá je ve skutečnosti „jedinečná a jednou provždy plně dostačující“. Ve Večeři Páně nemělo jít o konání člověka, ale jediné o to, aby Kristovo slovo a jeho hostina byly přijímány jako dar.

Ze starých mešních kánonů zůstala – po prvotních pokusech evangelicky je transformovat – nakonec již jen slova ustanovení. Jejich význam v této nové izolované pozici není snadné určit. Luther je nazývá „compendium Evangelii“ a nechává je ve své „Deutsche Messe“ přednášet na evangelijním tónu. Jsou pro něj současně též „Dermung“², což znamená tolik co konsekrace. Jsou to slova darování, pokud – tak jako právě v Deutsche Messe – je s nimi přímo spojeno vysluhování.

Ostatní prvky modlitby starého římského kánonu byly sice eliminovány, jejich nejdůležitější funkce – jako především chvály, díkůvzdání, anamnéze, epikléze – však zůstaly zachovány tak, že byly přeneseny na jiné prvky: napomenutí, obecná modlitba, parafráze Otčenáše popř. Otčenáš, Sanctus, Agnus Dei a jiné zpěvy obce. Zde přijímají roli – mezi nimi obzvláště Otčenáš – „zástupce“ v ohledu na eucharistickou modlitbu, pro jejíž obnovení by se bývalo muselo sestoupit do dějin hlouběji, než bylo pro reformátory 16. stol. možné. Ti, jak bylo již řečeno, nemohli jinak, než vycházet z bohoslužebných forem své doby.

To platí především pro luterské řády Večeře Páně, vycházející z mešní slavnosti. Týká se to však ještě jiné skupiny řádů Večeře Páně, totiž těch, jejichž základem nebyl mešní typus, nýbrž forma bohoslužby s kázáním, která se ve středověku vyvinula ve městech jihozápadního Německa. Tyto lidu velmi blízké prosté bohoslužby konané z kazatelny, v nichž kázání bylo hlavním prvkem, byly o určitých svátcích spojovány do jednotné bohoslužby s přijímáním sboru, které již bylo obvyklým také mimo mši. Kázání pak bylo buď zcela či alespoň částečně zaměřeno na přijímání. Jádro Večeře Páně se skládalo ze slov ustanovení podle 1K 11, Otčenáše a přijímání. Do této liturgie Večeře Páně nebyly zařazeny ani typické mešní zpěvy, ani preface a prvky kánonu; vyvinula se zcela odlišně. Avšak obsahuje textově pevně formované napomenutí k Večeři Páně (dnes je nazýváno poučení o Večeři Páně), stejně jako zvláštní modlitbu Večeře Páně, která mj. vyjadřuje také motivy díkůvzdání a vzpomínky na spasi-
telnou smrt Kristovu.³

² „Dermung“ či „Termung“ je staroněmeckým výrazem pro posvěcení, proměnění, který byl již v Lutherově době archaismem a Luther jej užívá jako zvláštní terminus technicus (pozn. překl.).

³ Srv. Kalvinovu modlitbu Večeře Páně z Ženevského řádu 1542 in: Irmgard Pahl (ed.), *Coena Domini I. Die Abendmahlsliturgie der Reformationskirchen im 16./17. Jahrhundert*, Fribourg 1983 (Spicilegium Friburgense 29), č. 490.

První verze této liturgie Večeře Páně pochází od Kalvína. Brzy se stává typickou formou reformované bohoslužebné praxe. Cestou přes falcký řád 1563⁴ zdomácněla také v německých reformovaných církvích.

Tak se z potřeby slavit Večeři Páně způsobem co nejbližším jejímu původnímu ustanovení vyvinuly dvě základní samostatné formy, které měly po staletí určovat bohoslužbu Večeře Páně v evangelickém prostředí: typ mešní a typ hornoněmecký. Dodnes zůstaly obě tyto základní formy určující. Spolu s ostatními zmíněnými těžišti reformy Večeře Páně poskytují sborům jejich vlastní profil, který se zpravidla snaží také udržovat.

2. Liturgia semper reformanda – kroky obnovy

2.1 Oblasti reformní práce

2.1.1 Liturgické bádání

V Německu existovaly již v 19. stol., mocněji pak v tzv. mladších liturgických hnutích 20. stol., snahy dosáhnout pomocí návratu ke starocírkevní tradici opět bohatšího rozvinutí liturgie Večeře Páně. Předpoklady k tomu byly nyní lepší, když dějiny liturgie vynesly na světlo pomocí důkladného studia pramenů⁵ velmi mnoho nových poznatků o raně křesťanské a starocírkevní liturgii, které v počátcích reformace ještě nebyly k dispozici.

Za zmínku zde stojí zvláště raně křesťanský řád církevní obce „Didache“, zvaný dle vlastního titulu „Učení dvanácti apoštolů“ (objevený teprve roku 1883),⁶ který vznikl okolo roku 100 v syrském prostředí a eucharistii představuje ještě ve spojení s hostinou; dále První Apologie Justina Martyra⁷ z doby okolo roku 150, v níž je průběh Eucharistie popisován hned dvakrát – jednou ve spojení se křtem, podruhé jako nedělní eucharistická slavnost – a je tak velmi významný pro objasnění průběhu slavnosti v tomto raném období; taktéž Traditio Apostolica, církevní řád z doby okolo roku 250, který je připisován Hippolytu Římskému.⁸ Pomocí výsledků exegetického výzkumu bylo dokonce možné sestoupit až ke kořenům křesťanských forem slavení v židovství.⁹

⁴ „Kurpfälzer Abendmahlsordnung“ (Falcký řád Večeře Páně). Text viz tamtéž, č. 722–737.

⁵ Prameny k eucharistii srv.: Anton Hänggi – Irmgard Pahl (edd.), *Præx Eucharistica. Textus e variis liturgiis antiquioribus selecti*, Fribourg 1968 (Spicilegium Friburgense 12).

⁶ Text: tamtéž 66–68; srv. též: Georg Schöllgen (ed.), *Didache / Zwölf-Apostel-Lehre*, Freiburg u. a. ²1992 (Fontes Christiani 1,13-139).

⁷ Text: *Præx Eucharistica*, 68–72.

⁸ Text: tamtéž 80–81; srv. též Wilhelm Geerlings (ed.), *Traditio apostolica / Apostolische Überlieferung*, Freiburg u. a. ²1992 (Fontes Christiani 1, 141–313).

Pro slavnost původně nazývanou „Večeře Páně“ (doslova vlastně „večeře“ Abendmahl) nebo „mše“ (Messe), se dala zaslechnout např. označení „Večeře Páně“ (KYRIAKÓN DEIPNON 1. listu Korintským, Herrenmahl) nebo „Eucharistie“ (EUCCHARISTIA: slavnost díků, ale též modlitba díků jako centrální prvek slavnosti). Jakkoli byly zpočátku tyto názvy alespoň v německém jazykovém prostoru cizí, podivuhodně snadno si získaly poměrnou důvěru, třebaže se v běžném jazyce pravděpodobně stále udržují navyklá původní označení.

2.1.2 Ekumenické dialogy

Pro současné liturgické reformní snahy je charakteristická základní ekumenická orientace. Přes veškeré snahy o zachování reformačního dědictví s jeho původními charakteristikami přece jen vzrůstá schopnost přijmout společné novinky a to jak ve smyslu vnitroevanglické ekumeny, tak také celkové světové perspektivy reflektující množství tradic. Vzájemné obavy pomalu ustupují vstřícné věcné otevřenosti.

To se týká též římskokatolické církve, která odložila svůj rezervovaný postoj vůči reformovaným církvím nejpozději po II. vatikánském koncilu. Dekretem o ekumenismu (1964) vědomě započala proces sbližování, který vedl také k angažované spolupráci při rozličných interkonfesionálních dialogích.

Jako nejdůležitější dialogy s ohledem na eucharistickou liturgii zde mohu být zmíněny:

1. Studie „Das Herrenmahl“ sestavená společnou římskokatolicko-evangelickou luterskou komisí, jež byla ustavena sekretariátem pro jednotu křesťanů (Řím) a Světovým luterským svazem (Ženeva): Paderborn – Frankfurt nad Mohanem 1978, 1982 (11. vyd.).

2. Studie „Das Opfer Jesu Christi und seine Gegenwart in der Kirche“. Závěrečná zpráva ekumenického pracovního kruhu evangelických a katolických teologů, in: *Das Opfer Jesu Christi und seine Gegenwart in der Kirche. Klärungen zum Opfercharakter des Herrenmahles*. (Oběť Ježíše Krista a jeho přítomnost v církvi. Výklady k obětnímu charakteru Večeře Páně), vyd. Karl Lehmann a Edmund Schlink, Freiburg – Göttingen 1983, ²1986 (Dialog der Kirchen 3).

⁹ Srv. Louis Ligier, *Textus liturgiae Iudaeorum*, in: *Præx Eucharistica*, 1–57.

¹⁰ *Evangelisches Gottesdienstbuch. Agende für die Evangelische Kirche der Union und für die Vereinigte Evangelisch-Lutherische Kirche Deutschlands*, hrsg. von der Kirchenleitung der Vereinigten Evangelisch-Lutherischen Kirche Deutschlands und im Auftrag des Rates von der Kirchenkanzlei der Evangelischen Kirche der Union, Berlin 1999. (Česky lze překládat jako Evangelická bohoslužebná kniha, pozn. překl.)

3. Limský dokument „Eucharistie“, in: *Taufe, Eucharistie und Amt. Konvergenzerklärungen der Kommission für Glaube und Kirchenverfassung des Ökumenischen Rates der Kirchen* (Křest, Eucharistie a úřad. Konvergenční výklady komise pro víru a řád ekumenické rady církví), Frankfurt – Paderborn 1982. ¹¹1987, 18-28.

Teologická konvergence dosažená v limském prohlášení o Eucharistii byla dokonce ještě dále rozvinuta až k modelovému liturgickému schématu eucharistické slavnosti (čl. 27). A – poprvé v dějinách Komise pro víru a řád – došlo také prakticky ke společnému slavení. Pro ně vytvořená a světoznámá tzv. Limská liturgie, zpracovaná Maxem Thurianem spolu s interkonfesní studijní skupinou, se velmi výrazně orientuje na starocírkevní – a to znamená: všem církvím společně – prameny. Celým uspořádáním tak jde o veskrze ekumenickou liturgii a mohla by sloužit za vzor pro snad již ne příliš vzdálenou, všem církvím společnou eucharistickou slavnost.

2.1.3 Reforma agendy

Agendy, které v Německu zatím vyšly a jsou ještě ve fázi procesu receptce jsou:

a) „Das Evangelische Gottesdienstbuch“ (EGb)¹⁰. Byl vydán Spojenou evangelickou luterskou církví Německa (Vereinigte Evangelisch-Lutherische Kirche Deutschlands, VELKD) a Evangelickou církví unie (Evangelische Kirche der Union, EKU)¹¹ společně roku 1999.

b) „Reformierte Liturgie“ (RL)¹² byla vydána taktéž roku 1999 Reformovaným svazem. Jako reformní krok, zasluhující obzvláště zdůraznění, je zde třeba ocenit, že v obou agendách jsou obě základní formy, jak mešní typ, tak hornoněmecký typ Večeře Páně uznány za rovnocenné výrazy liturgie Večeře Páně. Kromě toho lze považovat za zdařilé, že zde vykristalizovala jedna čtyřdílná základní struktura, společná oběma základním formám, která byla základem pro všechny předlohy:¹³ 1. vstup a vzývání, 2. zvěstování a vyznání, 3. Večeře Páně, 4. přimluvy a vyslání. Večeře

¹¹ Evangelische Kirche der Union (EKU) se sídlem v Berlíně byla do roku 2003 svazem 7 zemských církví, spolu s nimi byla členem EKD (viz dále pozn. 37). Od roku 2003 jsou tyto církve mezi 13 členy Unie evangelických církví v EKD (UEK).

¹² *Reformierte Liturgie. Gebete und Ordnungen für die unter dem Wort versammelte Gemeinde*, hrsg. im Auftrag des Moderaments des Reformierten Bundes von Peter Bukowski u. a., Wuppertal 1999.

¹³ Zakládá se na strukturálním dokumentu, jež vypracoval Frieder Schulz: *Versammelte Gemeinde. Struktur und Elemente des Gottesdienstes. Zur Reform des Gottesdienstes und der Agende*, Hamburg 1974.

Páně, která tvoří spolu se zvěstováním jádro bohoslužby, je v obou základních formách integrována do celku bohoslužby.

2.2 Výsledky reformy

2.2.1 Večeře Páně a křesťanské slavení neděle

Viděli jsme, jak dobré úsilí reformátorů neslavit Večeři Páně bez účasti komunikantů vedlo k tomu, že se nakonec Večeře Páně ze slavnosti nedělní bohoslužby v podstatě vytratila. To však neodpovídalo smyslu reformačního hnutí. Kalvín např. se opakovaně zasazoval o časté, každonedělní slavení Večeře Páně,¹⁴ avšak marně.

Skutečnost, že v církvi byl od počátku den Páně spojen s Večeří Páně, zdá se, nebyla známa do té míry, aby to mohlo mít také pastorální a liturgické důsledky. Dnes však máme k dispozici velký počet exegetických a historických poznatků, které nám poskytují celkem jasný obraz, který chcí v krátkosti nastínit:

a) Novozákonní spisy dosvědčují jednohlasně, že se Vzkříšený zjevil svým, když byli shromážděni „prvního dne po sobotě“ popř. „osm dní nato“ (Mt 28,1–10; Mk 16,1–8.9–20; Lk 24,1–12. 13–35; J 20,1–18.19–23. 26–29). Vstoupil do jejich středu (Lk 24,36; J 20,26).

Setkání prvního dne v týdnu jsou nápadně často charakterizována jako shromáždění k jídlu (Mk 16,14; Lk 24,30; J 21,9–13; Sk 1,4; 10,40–41; srv. též tzv. souhrnnou zprávu o životě prvokřesťanské obce Sk 2,42.46). U nich zakouší povelikonoční obec, že Ukřižovaný pokračuje v hostině se svými lidmi. Při tom jej poznávají především jako toho, kdo se sdílí ve slově Písma a v aktu jídla. To ukazuje obzvláště působivě emauzské vyprávění (Lk 24,13–35). Z něj se dá dokonce vyčíst tvar prvokřesťanské eucharistické slavnosti: Vzkříšený odkryl učedníkům smysl Písma (zvěstování) a v něm v posledu mystérium své smrti (Což neměl Mesiáš to všechno vytrpět a vejít tak do své slávy?). A vzal chléb, vyslovil modlitbu díkůvzdání, lámal jej a podával jim jej (hostina).

Společná setkání obce prvního dne v týdnu k eucharistii, kterou prvotní církve nazývá ještě „lámání chleba“, dosvědčuje také zpráva o misijní návštěvě apoštola Pavla v Troadě, která začíná: „První den v týdnu jsme se sešli k lámání chleba, Pavel promluvil ke shromáždění...“ (Sk 20,7). A také zde opět: zvěstování, lámání chleba, slovo a hostina.

b) První den týdne, den zmrtvýchvstání, se stává „dnem Páně“. Okolo roku 100 napomíná starý řád církevní obce Didaché: „V den Páně se shromažďujte, lámejte chléb a vzdávejte díky“ (14,1).

¹⁴ Srv. Jean Calvin, *Institutio IV*, 17.

c) Justin dosvědčuje ve své Apologii, sepsané kolem roku 150: „V neděli se všichni společně scházíme, neboť to je den, kdy... náš zachránce Ježíš Kristus vstal z mrtvých“ (Apol. I,67,7).

d) Tento velký význam nedělních shromáždění k Večeři Páně zůstal uchován po staletí. Jen se v průběhu středověku velice umenšila účast sboru na přijímání, a to již před reformací.

Navzdory rozmanitým snahám nemohlo liturgické hnutí v předcházejícím století ve skutečnosti dosáhnout znovuzavedení nedělní eucharistie.

e) Díky vzrůstajícímu ekumenickému hnutí a s ním spojené zesílené výměně mezi reformačními církvemi a církvemi, které nedělní eucharistickou slavnost zachovaly, došlo přece jen k novému vývoji. Byly zde oficiální programy pro znovuzavedení nedělní Eucharistie, především ze strany velkých světových svazů, např. luterského světového svazu v 70. letech.¹⁵ Jedním hlasem z ekumeny, který se zasazuje o znovuzavedení nedělní Eucharistie a současně o časté přijímání Večeře Páně, je Lidské prohlášení o eucharistii z roku 1982:

„Protože eucharistie oslavuje vzkříšení Krista, je přiměřené, aby byla slavena nejméně každou nedělí. Protože je novou svátostnou hostinou Božího lidu, měl by být každý křesťan povzbuzován k tomu, aby přijímal Večeři Páně často.“ (čl. 31).

2.2.2 Eucharistická modlitba

Vybrat z mnoha elementů slavení Večeře Páně právě eucharistickou modlitbu má smysl v tom, že se tu jedná o centrální slovní akt slavení, který v modlitbě vyjadřuje mystérium, jež je tu slaveno.

V období reformace – jak jsme viděli – se tato ústřední modlitba dostala do krize. Náznaky, jak ji obnovit, se objevily alespoň v Německu teprve v 19. a raném 20. století. Vlastní průlom se však odehrál až v přelomové fázi po druhé světové válce.

U reforem agend v německých evangelických církvích šlo o to (tak jako v mnoha ostatních církvích na světě), aby byla eucharistická modlitba obnovena v „biblicko-teologicky udržitelné formě“.¹⁶ A to bylo nyní možné.

a) V biblicko-teologickém zdůvodnění bylo teď především možno ukázat na výsledky bádání o židovské liturgii. Ty umožnily činit závěry

¹⁵ Srv. Lutheran World Federation, *Worship Ministry Study*, Ženeva 1979.

¹⁶ Wilhelm Averbeck, *Die Wiedergewinnung des Eucharistischen Hochgebets im evangelischen Bereich*, in: *Liturgisches Jahrbuch 18* (1968) 19–43, na str. 32 citován Christhard Mahrenholz.

o struktuře a obsahu díkůvzdání u stolu v době Ježíšově.¹⁷ A to bylo důležité; Ježíšovo jednání při hostině na rozloučenou se totiž skládalo nikoliv pouze z tradovaných slov o významu chleba a vína. Naopak, ta byla spíše zapuštěna do rozsáhlejší struktury jednání, z níž novozákonní spisovatelé vyzdvihli zvláště chvalořečení (EULOGEIN) a díkůvzdání (EUCHARISTEIN).

K rituálu židovské sváteční hostiny patří krátké chvalořečení, eulogie (hebr. „beracha“), které pronáší otec domu na začátku hostiny nad chlebem: „Pochválen buď, Pane, náš Bože, Králi světa, který dáváš chlebu vzejít ze země.“ Poté láme chléb a rozděluje jej všem, čímž je hostina uvedena. Dobrořečení na konci hostiny je rozvinutější a skládá se z více „berachot“. Říká se slavnostně nad zvláštním kalichem, „pohárem chvály“:

Židovské díkůvzdání u stolu (Birkat ha-mazon):¹⁸

Hostitel (H): Páni moji, dobrořečme.

Stolující (S): Buď požehnáno jméno Páně od tohoto času až na věky.

H: Dobrořečme jemu, že jsme pojedli z toho, co jest jeho.

S: Buď požehnán náš Bůh, že jsme pojedli z toho, co jest jeho, a jeho dobrotou žijeme.

H: Buď požehnán náš Bůh, že jsme pojedli z toho, co jest jeho, a jeho dobrotou žijeme.

S: Buď požehnán on a požehnáno budiž jeho jméno.

H: Požehnaný jsi, Pane, Bože náš, králi veškerenstva, který sytíš celý svět svou dobrotou, laskavostí a slitováním.

Požehnaný jsi, Pane, který sytíš celý svět.

Díky vzdáváme tobě, Pane a Bože náš,

že jsi nám dal za dědictví zemi žádoucí,

[abychom jedli z jejích plodů a sytili se z jejího výnosu]

[při svátku paschy: a že jsi nás vyvedl ze země egyptské a vysvobodil z domu služby].

Požehnaný jsi, Pane, náš Bože, za zemi a za pokrm.

Smiluj se, Pane, náš Bože, nad Izraelem, svým lidem,

a nad Jeruzalémem, svým městem, a nad Sijónem, příbytkem své slávy,

nad svým oltářem a svou svatyní.

Požehnaný jsi, Pane, který buduješ Jeruzalém.

Požehnaný jsi, Pane, náš Bože, králi veškerenstva,

který jsi dobrý a konáš dobro.

S: Amen

Modlitba se skládá z dialogického volání k chvále a modlitby sestavené ze tří berachot: dobrořečení, díkůvzdání a prosby. Čtvrtá beracha, závěrečný chvalozpěv, není v tomto raném prameni doložena, patří ale, jak ukazují

pozdější prameny, k základní struktuře židovského požehnání u stolu. Do druhé beracha může být podle sváteční příležitosti vložen embolismus.

Obecně ukazuje tento text způsob modlitby v době Ježíšově. Také Ježíš pronášel nad chlebem takovéto požehnání, předtím, než jej rozdělil. To naznačují Matouš a Marek slovem EULOGĚSAS (Mt 26,26; Mk 14,22). A jistě pronesl po jídle takovéto požehnání nad pohárem chvály, takovou stolní modlitbu díky. Nic jiného nemůže být míněno slovem EUCHARISTĚSAS ve všech zprávách o ustanovení (Mt 26,27; Mk 14,23; Lk 22,19 (20); 1 K 11, 24 /25/).

b) Ježíšův příkaz jednat na jeho památku se vztahuje na celek konání hostiny. Modlitba díkyvzdání u stolu k tomu z podstaty patří. Znalost způsobu konání této modlitby dala povelikonoční obci orientaci. Neboť způsob jejich modlitby odpovídá židovské beracha u stolu. Pochopitelně ji přizpůsobili své situaci. Je nápadné, že při tomto procesu se stal převládajícím motiv díkyvzdání. To lze pozorovat na tom, jak byla tato modlitba popsána v raných svědectvích, a pak velmi výrazně v prvním vystavěném textu.

Již v Didaché stojí díkyvzdání ve středu hostiny:

„Při Eucharistii vzdávejte díky“ (Did. 9,1)

„Po jídle vzdávejte díky...“ (Did. 10,1)

„Prorokům ale dovoluje vzdávat díky, kolikrát chtějí.“ (Did. 10,7)

Justin popisuje toto díkyvzdání ve své Apologii následovně:

Představený „posílá vzhůru k Otci všehomíra skrze jméno Syna a Ducha svatého chválu a dobrořečení a formuluje delší díkyvzdání za to, že jsme byli skrze něj hodni přijmout tyto dary.“ (Apol. I,65)

„Představený posílá ... díkyvzdání vzhůru podle svých možností a lid přisvědčuje tím, že říká Amen.“ (Apol. I,67)

c) Nejstarší zachovaný text křesťanské beracha nabízí Traditio apostolica z poč. 3. stol. Tato eucharistická modlitba, nazývaná také Hippolytův kánon, stojí zcela v tradici židovsko-křesťanské modlitby, nemá už ale trojčlennou strukturu beracha, ale transformuje ji – při soustředění na motiv díkyvzdání – do dvojílné formy: velké anamnéze Krista s připojenou prosbou (epikléze). Zpráva o ustanovení je po způsobu embolismu zabudována do anamnéze skrze vztažnou spojku. Toto zapojení do eucharistické modlitby je velmi pozoruhodné a dovolím si je krátce citovat:

¹⁷ Srv. L. Finkelstein, The birkat ha-mazon, in: *The Jewish Quarterly Review* 19 (1928/29) 211–262, Text: 243–259. Tento text přináší formu birkat-ha-mazon z období okolo roku 100.

¹⁸ Překlad s použitím textu z knihy P. Filipiho *Hostina chudých*. Praha, Kalich 1991, s. 125n.

Vzdáváme Ti díky, Bože, skrze Tvého milovaného Syna Ježíše Krista... Naplnil Tvou vůli a získal Ti svatý lid, ve svém utrpení rozeplal ruce, aby od utrpení osvobodil ty, kteří v Tebe uvěřili. Když se dobrovolně vydával utrpení, aby zrušil smrt, rozlomil ďáblova pouta a pošlapal peklo, aby osvětil spravedlivé, stanovil hranice a zjevil vzkříšení, vzal chléb, vzdal Ti díky a řekl: ... (TrAp 4)

Následující slova ustanovení jsou tak plně integrována do anamnetického díkůvzdání.

Texty Apoštolských tradic nebyly určeny k doslovnému opakování; spíše měly sloužit jako model¹⁹ a měly tak více funkci jakéhosi kánonu, tj. měřítka (měřicí šňůry). De facto ale měla tato eucharistická modlitba přece jen velké důsledky pro vznik rituálů na Východě i Západě. Mnohé orientální anafory, především ritu antiochijského,²⁰ je následují v obsahu i ve struktuře, a to platí také pro římský kánon, odhlédneme-li od mnoha pozdějších doplňků.

Dnes je tato eucharistická modlitba opět uplatněna. „Patří k nejnámějším a nejužívanějším v ekumeně a snad žádná liturgická reforma ji nemůže překonat.“²¹ V římské liturgii se o Hippolytův text opírá první ze tří roku 1968 nově zavedených eucharistických modliteb.

d) Na tomto místě bych ráda udělala velký skok do přítomnosti. Asi od poloviny 20. stol. se mnohé církve pokoušejí o to, aby v jádru eucharistické slavnosti znovu využily modlitbu, která by překonala izolaci slov ustanovení a která by odpovídala Ježíšově eucharistii stejně jako starocírkevní praxi lépe, než pokusy z doby reformace, ale také lépe než starý římský kánon (Canon Romanus). Toto hnutí je plně v pohybu po celém světě.

Evangelisches Gottesdienstbuch (EGb) z roku 1999 obsahuje – spolu s jedním dodatkem – 25 eucharistických modliteb v klasickém stylu beracha.²² Jsou určeny pro slavení podle základní formy I a jsou nadepsány „Modlitba Večeře Páně (eucharistická modlitba)“²³. Příslušné preface se Sanctus jsou shrnuty pod nadpisem „Modlitba chval (Preface)“²⁴.

Jako první je ve sbírce textů k modlitbě Večeře Páně zařazen text předchozí agendy, v přepracovaném a ke zpěvu přizpůsobeném znění. Jde o Agendu I Spojené evangelicko-luterské církve Německa z roku 1955.²⁵

¹⁹ Srv. TrAp 9.

²⁰ Srv. *Prex Eucharistica* 204–373.

²¹ Hans-Christian Schmidt-Lauber, *Die Eucharistie*, in: Týž a kol. (ed.), *Handbuch der Liturgik. Liturgiewissenschaft in Theologie und Praxis der Kirche*, Göttingen 2003, 207–247, zde 239.

Jakkoli tam byla modlitba uvedena jako alternativní forma B, byl to přece jen velmi raný pokus zavést uzavřenou eucharistickou modlitbu, a to tak, že byl zařazen postsanctus s epiklezí před slovy ustanovení a na ně navazující anamnéze s eschatologickým výhledem a doxologie. Prvky, které rámuji slova ustanovení, jsou označeny Modlitba Večeře Páně I a II, avšak Evangelická bohoslužebná kniha je stále ještě uvádí jako fakultativní.²⁴

Vedle mnoha nově vytvořených textů obsahuje agenda také starší látku z tradice, jako třeba eucharistické modlitby Hippolyta Římského²⁵ a Limské liturgie²⁶ (ve zkrácené formě – plný text se nachází v dodatku²⁷).

Pro Večeři Páně podle základního modelu II, tj. typu hornoněmeckého, je nabídnuto dohromady 16 modliteb.²⁸ Jsou nadepsány „Modlitba Večeře Páně (základní model II).“ Ve svém stylu se tyto modlitby neopírají o beracha, ačkoli také ony obsahují více či méně specifické eucharistické motivy díkyvdání, anamnéze, epikléze a eschatologický výhled.

Reformierte Liturgie (RL) z roku 1999 obsahuje 6 modliteb Večeře Páně pro model A,²⁹ který odpovídá modelu II Evangelické bohoslužebné knihy. Za zmínku stojí, že je tu kromě toho také 7 textů pro slavnost podle modelu B, tedy podle mešní formy. To je pro německou reformovanou liturgii novum, neboť ta se dosud zcela otevřeně – z obavy ze ztráty identity – bránila znovuzavedení starocírkevních eucharistických modliteb. Dnes čteme v předmluvě agendy: „My (tj. moderamen reformovaného svazu, autoři) se snažíme tam, kde je to možné a žádoucí, o přiblížení se k liturgické práci ostatních protestantských církví“ a o něco níže: „Samozřejmě nemůže liturgická pozornost zůstat stát u ekumeny vlastní církevní rodiny; tudíž obsahuje RL také modlitby ostatních konfesí.“³⁰

e) Tím jsem se dotkla jen situace v německých evangelických církvích, jak bylo vymezeno tématem. Kdybychom zahrnuli vývoj v Evropě a v USA, našli bychom v oficiálních agendách nabídku eucharistických

²² Evangelisches Gottesdienstbuch, 80–81. 229–231. 634–660; EGb Ergänzungsband, Nr. 137–147.

²³ Evangelisches Gottesdienstbuch, 634 (113–117 s notací).

²⁴ Tamtéž 113–117; srv. též 80–81 (Ordinarium).

²⁵ Tamtéž 645–646 (647–651 s notací).

²⁶ Tamtéž 656–658.

²⁷ Evangelisches Gottesdienstbuch. Ergänzungsband, 313–316.

²⁸ Evangelisches Gottesdienstbuch, 143. 666–669; Ergänzungsband, 318–320. 493–508.

²⁹ Reformierte Liturgie, 349–350. 377–379.

³⁰ Tamtéž 361–362. 368. 383–384.

modliteb daleko přesahující počet 100 textů.³¹ Přitom tu není podivuhodný onen velký počet, nýbrž – jak se domnívám – velmi rychlá akceptace takových prvků modlitby, které v mnoha církvích neměly po staletí žádný význam a nyní byly na základě pokročilých vědeckých znalostí a z ekumenických pohnutek znovuobjeveny a vrátily se do centra slavnosti Večeře Páně.

Při tom lze pozorovat také co do obsahového aspektu významné souznění. Pro eucharistickou modlitbu důležité motivy díkůvzdání (dialog v prefaci, preface, Sanctus, postsanctus) – slova ustanovení – vzpomínka na smrt a zmrtvýchvstání Ježíše Krista (anamnéze) – epikléze nad dary a/nebo nad přijímáním – závěrečná doxologie jsou recipovány a platí prakticky za konstitutivní.³² Také anamnetická aklamace („Tvou smrt, Pane, zvěstujeme...“) tu zdomácněla. Naproti tomu jiné prvky, tradičně taktéž spojené s eucharistickou modlitbou, se v evangelickém prostředí objevují velmi zřídka, pokud vůbec: slova k přinášení darů, intercese včetně přímlyvy za zemřelé, připomínka společenství církve, připomínka společenství svatých. Zde ovšem narážíme na problémy, které se týkají především slov k přinášení darů popř. obětování.

Navzdory výsledkům dosaženým v rámci ekumenických dialogů³³ nebylo možné vyjádřit konsenzuálně vztah slavícího sboru k oběti Ježíše Krista. Je třeba si vážit úsilí o dosažení takového vyjádření: první návrh k EGb se tak při převzetí Hippolytova textu ještě pokoušel nějak překládat „offerimus“ v anamnézi.³⁴ V konečném znění bohoslužebné knihy však nebyl tento pokus dále rozvíjen; dotčená pasáž byla bez náhrady

³¹ Srv. Frieder Schulz, Das Eucharistiegebet in den Kirchen der Reformation als Frucht ökumenischer Konvergenz, in: K. Schlemmer (Hrsg.), *Gemeinsame Liturgie in getrennten Kirchen?* (Quaestiones disputatae 132), 101.

³² I poslední orientační pomůcka publikovaná EKD (viz dále pozn. 37) považuje tak jako vždy předtím samotná slova ustanovení za nezbytná: *Rat der Evangelischen Kirche in Deutschland, Das Abendmahl. Eine Orientierungshilfe zu Verständnis und Praxis des Abendmahls in der evangelischen Kirche*, Gütersloh 2003, 49. – Srv. k tomu jakož i ke sporu s církevní historičkou Dorotheou Wendebourg a jejím výkladem slov ustanovení ve vztahu k modlitbě díky při Večeři Páně: Klaus Raschzok, Der Streit um das Eucharistiegebet in den Kirchen der Reformation, in: Winfried Haunerland (ed.), *Mehr als Brot und Wein. Theologische Kontexte der Eucharistie*, Würzburg 2005, 145–172; dále Schmidt-Lauber, *Handbuch der Liturgik* (pozn. 18), 243.

³³ Srv. zvláště zprávu eumenické pracovní skupiny evangelických a katolických teologů „Das Opfer Jesu Christi...“ 1982 (viz výše 2.1.2).

³⁴ Erneuerte Agende. Vorentwurf, Hannover – Bielefeld 1990, 619: „Tak vzpomínáme ... / Předstupujeme s tímto chlebem a vínem před Tvou tvář.“ („So gedenken wir ... / Wir kommen vor dein Angesicht mit diesem Brot und diesem Kelch.“) – Přinášení darů je nově formulováno jako předstoupení před tvář Boží.

vypuštěna. To je pro dnešní situaci, alespoň v Německu, symptomatičké. Motiv oběti je kvůli svému dávnému zatížení potlačen a zůstává otevřená otázka, jak a zda vůbec bude v budoucnu možné dosáhnout „znovuzískání nově interpretovaného pojmu oběti v ekumenickém horizontu.“³⁵

2.3 Důsledky pro liturgickou praxi

Bohužel nejsou k dispozici žádné empirické výzkumy, které by mohly podat zprávu o přijímání platných agend. Mohu se při následujících vývodech opírat pouze o pozorování, která jsem učinila spolu se členy liturgické konference.

Pokud jde o recepci EGb, lze jako pozitivní příznak jeho přijetí hodnotit velký odběr, více než 60 000 prodaných exemplářů.

Při představování díla agendy na vzdělávacích setkáních nejrůznějších druhů vyniká skutečnost, že je dobře přijímána zvláště v řadách mladší farářské generace. Zdá se, že tu na síle nabírá jistý pocit, že neustálé experimentování nedostačuje. Je tu viditelná radost nad něčím konkrétním, „hmatatelným“, co lze mít po ruce. Starší farářky a faráři používají knihu spíše jako „kamenolom“ a zůstávají raději u svých obvyklých forem, které sestavili namnoze sami.

K RL lze říci jen tolik, že poprvé v dějinách obsahuje prvky vlastního propria pro neděle a svátky. Tato nabídka je většinou sborů přijímána a s oblibou využívána. Jinak je tomu s ordináři, což platí i pro slavnost Večeře Páně. Zde se ukazují zděděné struktury jako nanejvýš neústupné.

2.3.1 Četnost Večeře Páně

Teprve od 70. let minulého století se opět zvyšuje četnost Večeře Páně. Ze statistiky posledních desetiletí vyplývá, že v Německu kontinuálně roste počet bohoslužeb s kázáním a svatou Večeří Páně a také počet komunikantů. V západních členských církvích EKD³⁶ obnáší podíl slavností Večeře Páně dnes asi ¼ hlavních nedělních a svátečních bohoslužeb. Zatím tak slaví každý sbor Večeří Páně zpravidla jednou za měsíc a k tomu navíc o velkých svátcích, především na Velký pátek, velikonoční neděli

³⁵ Frieder Schulz, Das Opfermotiv in der liturgischen Tradition der Reformationskirchen bis heute, in: Albert Gerhards / Klemens Richter (ed.), *Das Opfer. Biblischer Anspruch und liturgische Gestalt*, Freiburg – Basel – Wien 2000 (Quaestiones disputatae 186), 234–256, zde 255. – Srv. též ostatní příspěvky ve sborníku; jako Schmidt-Lauber (pozn. 18) 231–234.

³⁶ Evangelische Kirche in Deutschland (EKD, Evangelická církev v Německu), svaz 23 samostatných luterských, reformovaných i sjednocených zemských církví ve spolkové republice Německo, který podle sčítání lidu představoval koncem roku 2005 25,4 milionů křesťanů v 16.100 právně samostatných církevních obcích (pozn. překl.).

a poslední neděli církevního roku. Jen málo sborů slaví Večeři Páně každou neděli.

Obecně se ale zřetelně rýsuje trend k častějšímu přijímání Večeře Páně. To dává naději. Dle mého názoru se zde může pomalu vyvinout taková spiritualita Večeře Páně, pro kterou bude každonedělní přijímání vytouženým cílem. Večeře Páně by pak mohla být také v reformačních církvích de facto konstitutivní pro nedělní slavnost, tak jako tomu je v mnoha ostatních církvích ekumeny. Zdá se mi, že je to podstatný předpoklad společného *chápání* svátosti Eucharistie na cestě ke společné eucharistické *slavnosti*.

2.3.2 Integrovaná slavnost Večeře Páně

Praxe pojmát Večeři Páně jen jako přívěsek k bohoslužbě s kázáním byl v Německu překonán již zavedením Agendy I pro luterské církve a Agendy I pro evangelické církve unie, obě z 50. let. Večeře Páně byla plně integrována do bohoslužby. Účastníci, kteří nejdou k Večeři Páně, zůstávají až do konce bohoslužby v kostele.

2.3.3 Eucharistická modlitba

Jinak je tomu s recepcí eucharistické modlitby. Tam, kde se Večeře Páně slaví podle modelu mešního typu, skládá se jádro jejího konání: preface se Sanctus – slova ustanovení – Otčenáš – Agnus Dei – vysluhování. Slova ustanovení zůstávají jako slova zvěstování výrazně odsazena od preface na jedné a Otčenáše na druhé straně.

Také v obcích reformovaného rázu tomu není jinak. Zde se konání Večeře Páně soustřeďuje na prvky: slova ustanovení – fakultativní poučení (někdejší napomínání) o Večeři Páně – modlitba Večeře Páně – Otčenáš – vysluhování. V některých oblastech je ještě zvykem, že se obec připravuje k Večeři Páně předcházejícím vyznáním hříchů a absolucí.

Eucharistické modlitby nabízené v nových agendách, jsou, pokud vůbec, přijímány jen velmi váhavě. Nejspíše ještě v kostelích větších měst, jako např. hamburský kostel sv. Michaela, a tam, kde jsou faráři a farářky ovlivněni liturgickým hnutím, třeba bratrstvem sv. Michaela (Michaelsbruderschaft), nebo též ve společenstvích duchovních. Jinak zůstává potřeba jednat o nich jako velký úkol do budoucna.

3. Trvalá úloha liturgické obnovy: ekumenická konvergence

V této poslední části bych ráda soustředila svůj výklad na eucharistickou modlitbu, a to právě proto, že je tu stále ještě přítomna ona „potřeba jednat“.

Pokud se podíváme na nabídku agend Večeře Páně, je tendence ke znovuzavedení starocírkevních liturgických forem nepřehlédnutelná. Není snad jediné nově vydané agendy, která by nenabízela alespoň několik eucharistických modliteb na výběr. I když snad může být jejich přijímání sbory shledáno vážným, považují přesto za potřebné nechat se tímto celosvětovým průlomem povzbudit.

Pro praxi by mělo být dle mého názoru důležité již hotové texty agend dobře vyzkoušet, sblížit se s možná poněkud neobvyklou formou modlitby a v neposlední řadě k tomu dokázat motivovat také ostatní, třeba v rámci vzdělávacích programů. Otevírá se zde široká oblast liturgické obnovy, jejíž pomocí by měla být slova ustanovení vysvobozena ze své izolace a celá slavnost Večeře Páně uspořádána pro obec radostněji, slavnostněji a více velikonočně.

Pro motivaci k úsilí na tomto úkolu lze na základě předchozího výkladu uvést tyto důvody:

- Nejprve *historický argument*, tedy návrat k tradici staré církve. Tento argument však může být jen jako jeden mezi ostatními.

- Dále *biblické odůvodnění*, tj. orientace na jednání Ježíše Krista při ustanovení hostiny. Tento argument by měl být považován za určující.

- Zvláště důležitým se mi zdá být *ekumenický argument*: Z teologické úlohy modlitby, tedy vyjádřit skutečnost víry při slavení eucharistického tajemství, se otevírá šance přibližovat se vzájemně v zápase o výraz, který by dokázal formulovat společný postoj víry.

To je za daných okolností velmi obtížné, jak bylo vidět na příkladu slov o oběti popř. o jejím přinášení. Tradiční forma modlitby, která mimochodem také zasluhuje přezkoušení a eventuální korektury, by tu mohla stále být výzvou.

Přitom by mělo zůstat v zorném poli, že i jiné formy modlitby jsou schopny plnit tuto úlohu. Prostá modlitba Večeře Páně reformované liturgie se o to snažila od dob Kalvínových po staletí. V celkovém rámci současných reformovaných bohoslužeb má tato modlitba své platné místo.

Avšak odvaha zastat se ještě staršího způsobu modlitby v eucharistické slavnosti se opírá o skutečnost, že:

- na jednu stranu je tento způsob eucharistické modlitby, jenž sahá až do raného období církve, společný tolika církvím světa: především církvím Východu, římskokatolické církvi, anglikánským a starokatolickým církvím;

- na druhou stranu se, jak jsme viděli, také v mnoha evangelických církvích rozšířilo znovuoobjevování eucharistické modlitby. Pro ně byla jistě hnací silou mnohá ekumenická setkání. Nikoli na posledním místě

kvůli ekumeně se tyto církve vydaly za dobrodružstvím eucharistické modlitby.

Jsem toho mínění, že takto nakročenou cestou je třeba pokračovat – společně, v nepředpojaté vzájemné výměně a posilování, v neotřesitelném ekumenickém duchu a také v naději na stále větší konvergenci jak forem slavení, tak i víry, která je nese.

(překlad Mgr. Jakub Smrčka)